

از : جمشید ضرغام بروجنی

نخست وزیران ایران از
ابتدای مشروطیت تا کنون

میرزا احمد خان مشیر السلطنه

خون ناحق سه بزرگ مرد راه آزادی ایران یعنی میرزا آقاخان
کرمانی - شیخ احمد روحی و میرزا حسن خان خیبرالملک که در تاریخ ۴ سفر
۲۳۹۴ هـ ق بدستود میرزا علی اصغر خان امین السلطان سید اعظم مظفرالدینشاه
قاجار توسط محمد علی میرزای ولیعهد بدوران حکومت خود کامگی بزمین
ریخته شد طبیعت تلافی آنرا بدست عباس آقای تبریزی در ۲۱ رجب ۱۳۲۵
هـ ق بدوران حکومت مشروطه نمود و به زندگی میرزا علی اصغر خان سومین
رئیس الوزرای حکومت قانونی خاتمه داد و شاه قاجار میرزا احمد خان
مشیر السلطنه را مأمور تشکیل دولت کرد .

میرزا احمد خان پسر میرزا محمد و برادر میرزا محمود خان مدیر
الدوله مازندانی است که به اشقیاء به مشیر السلطنه آذربایجانی معروف شده ،
یکمک برادر در سال ۱۲۷۵ هـ ق در سلطنت ناصرالدینشاه قاجار بعنوان
منشی وارد دستگاه عزیزخان مکرری پیشکار بهرام میرزا معزالدوله در حکومت
آذربایجان شد در ۱۲۷۸ هـ ق که عزیزخان پیشکار مظفرالدین میرزای
ولیعهد شد و سپس مقام وزیر جنگی حکومت ناسری را احراز کرد میرزا
احمد خان هم رسماً منشی باشی ولیعهد ایران گردید و این سمت را داشت تا اینکه
در سال ۱۲۹۷ هـ ق یوزارت و پیشکاری مظفرالدین میرزا ولیعهد منسوب شد

لکن چون در این موقع غائله شیخ عبیداله که یکی از رؤسای سلسله نقشبندیه است در ساوجبلاغ مکرری پیش می‌آید و میرزا احمدخان در رفع آن عاجز میماند به تهران احضار شده و میرزا حسین خان مشیرالدوله سپهسالار اعظم که مورد بی‌مهری شاه قرار گرفته و در قزوین بسر میبرد به جانشینی میرزا احمد خان منشی باشی به آذربایجان فرستاده میشود.

دوران اقامت و بیکاری میرزا احمدخان در تهران چندان بطول نماند چنانچه که خویشاوندی با میرزا عباس خان قوام‌الدوله (۱) کار خود را می‌کند. در سال ۱۳۰۰ هـ ق ملقب بمشیرالسلطنه شده به ممیزی املاک استرآباد و گیلان فرستاده میشود و پس از دو سال از طرف کامران میرزا نایب‌السلطنه حکمرانی گیلان و طوالش باو سپرده میشود، در دوران حکومت مظفرالدینشاه در ۱۳۱۴ هـ ق برای مدتی بوزارت خزانه منصوب و در سفر سوم شاه رئیس دارالشورای سلطنتی و وزارت داخله شده و همیشه از مقربین دستگاه سلطنتی و نزدیکان پادشاه بوده تا اینکه در زمان محمد علیشاه پس از مرگ اتابک مأمور تشکیل دولت میشود. مشیرالسلطنه از سال ۱۳۲۵ هـ ق برابر با ۱۲۸۶ خورشیدی چهار بار رئیس‌الوزراء و به تبع وزیر داخله هم بوده کابینه اول او با عضویت اشخاصی مانند:

میرزا حسن خان مشیرالدوله (۲) وزیر عدلیه

۱- میرزا احمدخان خواهر میرزا عباس خان قوام‌الدوله وزیر امور خارجه ناصری را بزنی میگیرد و مورد محبت قوام‌الدوله قرار گرفته و بجبران مساعدت های این شخص پسرش میرزا محمد علیخان قوام‌الدوله را در سه کابینه خود شرکت میدهد (آقای ابراهیم صفائی بهجة السلطنه همسر مشیرالسلطنه در دختر میرزا عباس خان قوام‌الدوله میدانند)

۲- در موقع معرفی کابینه میرزا حسن خان مشیرالدوله در تهران نبود موقتاً میرزا محمودخان علاء‌الملک عهده دار وزارت عدلیه میگردد.

میرزا جوادخان سعدالدوله (۱) وزیر خارجه
 میرزا محمدعلی خان قوام الدوله وزیر مالیه
 میرزا حسن خان مستوفی الممالک وزیر جنگ
 میرزا جعفرقلی خان نیرالملک (۲) وزیر معارف و اوقاف
 میرزا نظام الدین کاشی مهندس الممالک وزیر فوائد عامه
 میرزا تقی خان مجد الملک وزیر تجارت

تشکیل میشود کابینه دوم او که پس از زمامداری ناصرالملک و حسینقلی خان نظام السلطنه مافی روی کارمی آید و در ۷ جمادی الاول ۱۳۲۶ هـ ق بمجلس شورای ملی معرفی و اقرادی مانند :

میرزا حسن خان محتشم السلطنه وزیر عدلیه
 میرزا محمدعلی خان علاء السلطنه وزیر خارجه
 مرتضی قلیخان صنیع الدوله وزیر مالیه
 میرزا حسن خان مستوفی الممالک وزیر جنگ
 میرزا حسن خان مشیرالدوله وزیر معارف و اوقاف
 میرزا حسین خان مؤتمن الملک وزیر فوائد عامه و تجارت
 حسینقلی خان مخبرالدوله وزیر پست و تلگراف

در آن شرکت دارند ولی در کابینه سوم و چهارم چهره کابینه بکلی تغییر کرده و غیر از یکی دو وزیر آزادیخواه بقیه از طرفداران محمد علیشاه و

۱- در این کابینه بین وزیر خارجه و کارمندان آن وزارتخانه اختلاف شدیدی بروز کرده که منجر بکار نکردن کارمندان وزارت خارجه و صدور فرمان عزل میرزا جوادخان سعدالدوله از طرف شاه در ۲۵ شعبان ۱۳۲۵ هـ ق و وزارت علاء السلطنه میشود . و علاء السلطنه هم روز شنبه ۲۶ شعبان نامه وزیر مختار انگلیس منضم به متن قرارداد ۱۹۰۷ را که بین روس و انگلیس منعقد شده بود بمجلس فرستاد و مجلس آنرا باتنفر و انزجار تلقی کرد و اعلام داشت که ماهرگز این قرارداد را برسمیت نمی شناسیم.

۲- نیرالملک بعداً انتخاب و معرفی شد.

مخالف حکومت قانونی هستند در دولت سوم که در ۲۳ جمادی الثانی ۱۳۲۶ هـ ق تشکیل و اصولاً بمجلس شورای ملی معرفی نکردید و بنام کابینه بمباران معروف است وزارت جنگ بمحمدخان کشیکچی باشی قراچه داغی امیر بهادر جنگ و وزارت مالیه بمیرزا محمد علی خان قوام الدوله سپرده میشود و دو رجل دموکرات و مینهن پرست یعنی صنیع الدوله و مستوفی الممالک کنار میر و ندولی در کابینه چهارم که در تاریخ ۱۲ ذیحجه ۱۳۲۶ هـ ق تشکیل و ترمیمی است در کابینه سوم بکلی کابینه فارغ از آزاد مرد میگردد و بجای میرزا حسنخان مشیر الدوله و میرزا حسین خان مؤتمن الملک طینقی خان مفاخر الملک داروغه سابق تیریز سرو کله اش پیدا میشود و این بخوبی نمایشگر سرسپردگی رئیس دولت در مقابل سلطان مستبد و تمکین از اوامر و دستورات او بدون توجه به نظام حکومت مشروطه است. بهنگام معرفی اولین هیئت دولت مشیر السلطنه بمجلس شورای ملی برای اولین بار صحبت پروگرام کابینه پیش آمد که میرزا جوادخان سمدالدوله وزیر خارجه جواب میدهد «چون ما دیشب انتخاب شدیم فرصت نشد که پروگرام روی کاغذ بیاید البته پروگرام را نوشته و بمجلس خواهیم آورد» و بگفته مرحوم تقی زاده «وقتی دولت مشیر السلطنه بمجلس معرفی شد از او پرسیدند پروگرام این کابینه چیست در جواب گفت همان قانون که اخیراً از مجلس گذشته است دستوراً خواهد بود و مقصودش قانون بلدییه بود.» دولت اول مشیر السلطنه را مجلس بسردی پذیرفت و از بدو تشکیل مورد علاقه مجلس نبود و همیشه مورد اعتراض نمایندگان قرار میگرفت در موقع معرفی اعضای کابینه و در پاسخ سؤال امین الضرب که پرسیده آیا رئیس الوزراء بمیل و اختیار سایر وزراء را انتخاب کرده و مسئولیت اتفاقیه دارند یا خیر؟ در جواب رئیس الوزراء اظهار داشت:

«بلی من انتخاب کرده ام و هر کدام در کار خود مسئول هستند ولی در مورد مواضع تمام ضمانت دارنده ولی آنچه مسلم است اگر رئیس دولت در انتخاب اعضای خود در کابینه اول و تاحدی دوم مخیر بوده در سوم و چهارمی راضی برضای پادشاه وقت و تسلیم سلطان استبداد بوده چنانچه پس از سقوط کابینه دوم مشیر السلطنه در اعلامیه ای که منتشر کرد متذکر گردید که «محمد علی شاه قول داده است اشخاص مفصله زیر را:

امیر بهادر جنگ - شاپشال - علی بیگ - موقر السلطنه - امین الملک - مفاخر الملک را از دربار تبعید نمایند ، ولی عملاً دونفر از اشخاص فوق الذکر وارد هیئت دولت شدند و این دولت بدون مجلس با تبعیت کامل از نظرات شاه بحکومت مطلقه خود ادامه میداد تا اینکه محمد علیشاه در ۸ ربیع الثانی ۱۳۲۷ مشیر السلطنه را معزول و کامران میرزا نایب السلطنه عم خود را وزیر جنگ و صدراعظم نمود ولی دریافت که تب مشروطه خواهی در مردم باقی مانده و خواست که بجلب رضایت دوسفارت فخمیه پردازد و برای این کار ناصر الملک را بزمامداری دعوت کرد و کامران میرزا هم کنار رفت که البته ناصر الملک بایران نیامد و میرزا جوادخان سعدالدوله گرداننده امور بود که تهران بدست مجاهدین فتح گردید.

مشیر السلطنه بهنگام فتح تهران به سفارت عثمانی پناهنده شد و پس از گرفتن تأمین جانی در مقابل پولی که پرداخت از سفارت بیرون آمد و در خانه خود گوشه نشینی اختیار کرده یک بار در ۱۳۲۹ هـ ق هدف گلوله چند مجاهد قرار گرفت ولی جان سالم بدر برد ولی از آن پس دیری نزیست و در گذشت . مشیر السلطنه (۱) - مردی ساده ، متدین و آلت بسی اراده ای در دست محمد علیشاه بود بهمین جهت مرتکب گناه عظیم و نابخشودنی بمباران مجلس شد . معلومات فارسی او بسیار کم و در حد یک منشی معمولی بود .

مرحوم تقی زاده میگوید « مشارالیه روزی باینجانب که گاهی انتقاد میکردم گفت اینقدر سر بسرمافتگذارید من هم در جوانی خلاصه الحساب خوانده ام و حتی چند درس از کتاب مار گونیز خوانده ام » (مار گودر آن زمان کتابی بود مشتمل بر دروس ابتدائی ، فرانسه و روسی که بعضی می خواندند) .

در خیابان گمرک تهران یک مسجد و مدرسه بنا نهاد و موقوفاتی تعیین کرد و ساعتی بزرگ برای استفادۀ مردم در مسجد نصب نمود که اکنون کوی و محل مسجد به محل ساعت مشیر السلطنه معروف است - کتاب « معتبر محقق » و « اساس الاصول » و ۴ جلد کتاب « مرآت العقول » را نیز بخرج خود چاپ کرد - مشیر السلطنه فرزندی نداشت .

(۱) - علیرضا عضد الملک قاجار پسری داشت که بنام مصطفی مشیر السلطنه معروف بود و بزرگ خانندان امیر سلیمانی بشمار میرفت که مرد صوفی مسلک و از مریدان خانندان سلطانعلی شاه گنابادی و بخصوص مرحوم صالح علیشاه گنابادی رحمة الله علیه بود و با این میرزا احمدخان مشیر السلطنه هیچ نسبتی نداشته .